

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА У ВІТЧИЗНЯНОМУ ПРАВОВОМУ ДИСКУРСІ

Турецький В.В.,

аспірант Академії Державної пенітенціарної служби України

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8145-4677>

e-mail: turetskyi_viacheslav@ukr.net

Турецький В. В. Практика Європейського суду з прав людини як джерело адміністративного права у вітчизняному правовому дискурсі.

Стаття присвячена питанню дослідження вітчизняною правничою наукою імплементації практики Європейського суду з прав людини в національну систему права, зокрема, адміністративне право. Наголошується, що проблема імплементації рішень Європейського суду з прав людини у національну систему права постало перед Україною у 1997 році, коли було ратифіковано Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод.

Відзначається, що значна роль у процесі удосконалення національного права належить Європейському суду з прав людини, що є органом контролю дотримання державами-членами Ради Європи Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Акцентується увага на тому, що на сьогодні в Україні не проводилось комплексне дослідження практики Європейського суду з прав людини в системі джерел адміністративного права, яке б ґрунтувалося саме на західній правовій культурі. Відзначається, що прецедентний характер рішень Європейського суду з прав людини є певним «викликом» для вітчизняної системи права, яка не визнавала судовий прецедент як джерело права і, до того ж, інтерпретація страсбурзьким судом категорії «людські права» є якісно іншою, ніж її розуміння вітчизняною правовою доктриною, яка ще і донині багато у чому ґрунтується на сприйнятті прав як можливостей, що гарантуються законом.

Проводиться аналіз наукових джерел, об'єктом дослідження яких є практика Європейського суду з прав людини як джерело адміністративного права.

Запропоновано існуючі наукові розвідки практика Європейського суду з прав людини як джерела адміністративного права доцільно класифікувати на дві групи: наукові роботи, предметом дослідження яких є практика Європейського суду з прав людини; наукові роботи, предметом дослідження яких є вплив практики Європейського суду з прав людини на національну систему права, іманентність цій практиці рис форм права тощо.

Резюмується, що аналіз наукових розробок практики Європейського суду з прав людини як джерело адміністративного права вітчизняною правничою наукою дозволяє зробити висновок про актуальність обраної тематики, її малодослідженість та нагальну необхідність висвітлення.

Ключові слова: джерело права, Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, практика Європейського суду з прав людини, система права.

Turetskyi V. V. The European Court of Human Rights Practice as an Administrative Law Source in the Domestic Legal Discourse.

The article is devoted to the study of the European Court of Human Rights practice implementation into the national legal system by domestic legal science, in particular, administrative law. It is noted that the issue of the European Court of Human Rights decisions implementing into the national legal system arose before Ukraine in 1997 when the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms was ratified.

It is noted that a significant role in the process of national law improving belongs to the European Court of Human Rights, which is the body monitoring compliance with the Council of Europe's Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms by the Member States.

Emphasis is placed on the fact that to date there has been no comprehensive study of the European Court of Human Rights practice in the administrative law sources system, which would be based on Western legal culture

in Ukraine. It is noted that the European Court of Human Rights decisions nature is a “challenge” for the domestic legal system, that did not recognize case law as a source of law and, moreover, the interpretation of the category “human rights” by Strasbourg court is qualitatively different from its understanding by domestic legal doctrine, still being largely based on the perception of rights as opportunities guaranteed by law. Until now, the principle of legality was the fundamental law principle, and the justification of the decision taken in the administrative process was reduced to a reference to the prescription of the normative legal act. Legal provisions set out in judgments of the European Court of Human Rights are based on other legal postulates.

The analysis of scientific sources, the object of study of which is the European Court of Human Rights practice as a source of administrative law, is being carried out.

It is suggested that the existing scientific research of the European Court of Human Rights as a source of administrative law be classified into two groups: scientific papers, the subject of which is the European Court of Human Rights practice; scientific papers, the subject of which is the impact of the European Court of Human Rights practice on the national legal system, the immanence of features of forms of lawforms to this practice, etc.

It is concluded that the analysis of scientific developments of the European Court of Human Rights practice as a source of administrative law by domestic legal science allows us to conclude about the relevance of the chosen topic, its lack of research and the need for elucidation.

Key words: source of law, European Court of Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the European Court of Human Rights practice, legal system.

Постановка проблеми. Зі здобуттям незалежності Україна обрала європейський вектор розвитку, що не могло не позначитись на її правовій системі. В низці нормативно-правових актів було закріплено засадничі для західної культури цінності, зокрема, визнання людської гідності й людських прав, а також верховенство права. А це, у свою чергу, стало фактором необхідності кардинальної зміни суспільних відносин у контексті «людина – органи публічної влади» щодо забезпечення реалізації основного завдання держави з забезпечення прав людини, інтерпретації органів державної влади та місцевого самоврядування як сервісних. При цьому значна роль у процесі удосконалення національного права належить Європейському суду з прав людини, що є органом контролю дотримання державами-членами Ради Європи Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Виходячи з необхідності імплементації європейських цінностей у вітчизняну систему права, суб'єкт правотворчості законодавчо закріпив положення про практику Європейському суду з прав людини як джерела національного права. До цього часу основною засадою права був принцип законності, а обґрунтування прийнятого в адміністративному процесі рішення зводилась до посилання на припис нормативно-правового акту. Правоположення, що викладені у рішеннях Європейського суду з прав людини, ґрунтуючись на інших правових постулатах, обумовлюють необхідність керуватися іншими правовими засобами, що впливає на систему джерел адміністративного права.

Стан опрацювання проблеми. Окремі аспекти діяльності Європейського суду з прав людини, його вплив на окремі галузі системи національного права, роль його практики досліджували у своїх працях такі вітчизняні науковці, як К.В. Андріанов, О.В. Андрієнко, О.В. Базов, В.О. Боняк, С.Ю. Бутенко, С.В. Войченко, С.П. Головатий, О.Д. Головенко, О.А. Гончаренко, Т.І. Дудаш, І.П. Іванець, О.Ю. Кайдаш, О.В. Капліна, В.А. Капустинський, К.О. Клименко, М.І. Козюбра, В.П. Кононенко, М.В. Корнієнко, У.З. Коруц, О.О. Кочура, І.Ю. Кретова, Д.В. Кухнюк, А.М. Кучук, Л.М. Липачова, С.П. Матвеева, О.В. Мінченко, О.О. Орлова, С.І. Палешник, Л.В. Пастухова, С.В. Попко, І.І. Присяжнюк, П.М. Рабінович, Н.І. Севастьянова, О.В. Соловйов, І.А. Сердюк, Е.В. Тітко, В.Г. Уваров, С.С. Федик, Ю.Б. Хім'як, Е.В. Шишкіна, Г.Ю. Юдківська, А.А. Яковлев та інші.

Однак, на сьогодні в Україні не проводилось комплексне дослідження практики Європейського суду з прав людини в системі джерел адміністративного права, яке б ґрунтувалося саме на західній правовій культурі, що є фактором посилення актуальності теми.

Зауважимо, що зважаючи на предмет нашої роботи, більш детальний аналіз окремих робіт буде здійснено у основній частині цього дослідження.

Метою статті є з'ясувати стан опрацювання вітчизняною правничою наукою практики Європейського суду з прав людини як джерела адміністративного права.

Виклад основного матеріалу. Питання імплементації рішень Європейського суду з прав людини у національну систему права постало перед Україною у 1997 році, коли було ратифіковано Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод (яка була прийнята ще у 1950 році).

Відповідно до ст. 46 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод «Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами.» [1].

Варто відзначити, що прецедентний характер рішень Європейського суду з прав людини є певним «випликом» для вітчизняної системи права, яка не визнавала судовий прецедент як джерело права і, до того ж, інтерпретація страсбурзьким судом категорії «людські права» є якісно іншою, ніж її розуміння вітчизняною правовою доктриною, яка ще і донині багато у чому ґрунтується на сприйнятті прав як можливостей, що гарантуються законом. Додамо, що саме таке розуміння людських прав відстоювало представництво Радянського Союзу на Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй під час прийняття Загальної декларації прав людини. Як правильно вказує А. Кучук, хоча «за» її прийняття проголосувало 48 держав, були й держави, які утримались. Це, зокрема, Білоруська РСР, Південно-Африканська Республіка, Польща, Саудівська Аравія, СРСР, УРСР, Чехословаччина, Югославія [2, с. 237]. «Нас не можна збити з нашої позиції демагогічними криками і схлипуваннями про те, що не можна, мовляв, обмежувати людську свободу, права людини. Ні – можна, якщо ця свобода використовується на шкоду суспільному благу, інтересам народу» [3] – наголосив А. Вишинський.

Наведене вказує на актуальність для вітчизняної правничої науки розв'язання питання імплементації рішень Європейського суду з прав людини у національну систему права, особливо в умовах різного сприйняття людських прав.

Відзначимо, що окреслена тематика перманентно є центром інтенції вітчизняних вчених. Так, ця проблематика була об'єктом пізнання таких вітчизняних правників як Є. Білозьоров, В. Боняк, С. Головатий, Д. Гудима, В. Завгородній, М. Козюбра, М. Корнієнко, А. Кучук, О. Мінченко, Л. Наливайко, О. Орлова, І. Позігун, С. Погребняк, М. Савчин, Л. Сердюк, С. Шевчук та ін.

Загалом, зважаючи на наявність значної кількості джерел, у яких висвітлюються окремі аспекти досліджуваної нами проблематики, їх доцільно класифікувати на декілька груп. При цьому за критерій класифікації необхідно обрати предмет дослідження.

Першу групу складають наукові роботи, предметом дослідження яких є практика Європейського суду з прав людини. У цих джерелах визначаються особливості цього правового явища, наводиться його характеристика, аналізується правова природа, проводиться дескрипція особливостей виконання рішень цієї інституції Ради Європи.

Ця група джерел дозволяє зрозуміти потенційні властивості рішень Європейського суду з прав людини як джерела національного права.

Серед науковців, які займалися дослідженням означених аспектів практики Європейського суду з прав людини, слід згадати таких як К. Андріанов, Д. Гудима, В. Завгородній, В. Капустинський, О. Кочура, І. Кретьова, О. Мінченко, Л. Наливайко, О. Орлова, І. Позігун, С. Погребняк, Л. Сердюк, О. Соловйов, С. Шевчук та ін.

Серед джерел першої групи варто згадати напрацювання В. Завгороднього (у якого є роботи, що входять і до другої з виокремлених нами груп). Так, вітчизняним правником розкрито зміст поняття та визначено юридичні властивості рішень Європейського суду з прав людини через системний аналіз його практики [4, с. 177-179], окрім того, вказаним автором проведено дескрипцію різновидів цих рішень, а також їх функції [5, с. 19-22]. Окремо слід відзначити зроблений автором наголос на тому, що рішення означеного судового органу є видовим поняттям, що відображає різні можливі результати волевиявлення Суду Ради Європи, а саме, ухвали (decisions), постанови (judgments), консультативні висновки (advisory opinions). Слід також згадати про відзначений науковцем концепт окремої думки судці Європейського суду з прав людини як складового елементу його практики [6, с. 7-10].

Важливими є і висновки В. Кононенко з окресленої проблематики. Так, на думку автора, Європейський суд з прав людини уже з перших років свого функціонування доволі послідовно і системно дотримується принципів прецедентного права, посилаючись на свої попередні рішення, рішення Європейської комісії з прав людини або усталене прецедентне право й пояснюючи це «інтересами правової визначеності» [7, с. 89-90].

Визначну роль для з'ясування природи рішень Європейського суду з прав людини має висновок вказаного вітчизняного науковця про те, що «дотримання Судом принципу *stare decisis* обмежує занадто динамічне тлумачення Конвенції і виступає своєрідним механізмом стримувань і противаг у практиці ЄСПЛ: *stare decisis* обмежує динамічне тлумачення, а останнє не дає йому жорстко стати на позиціях своїх прецедентів, які з плином часу можуть застаріти й перестати відповідати цілям Конвенції» [7, с. 92].

Другу групу складають наукові роботи, предметом пізнання яких є вплив практики Європейського суду з прав людини на національну систему права, іманентність цій практиці рис форм права тощо.

Серед науковців, які досліджували вказані аспекти окресленої проблематики, слід згадати таких як К. Андріанов, С. Головатий, Д. Гудима, Т. Дудаш, В. Завгородній, В. Капустинський, О. Кочура, І. Кретьова,

А. Кучук, О. Куракін, В. Лемак, Ю. Матвєєва, О. Мінченко, Л. Наливайко, О. Орлова, О. Петришин, І. Позігун, С. Погребняк, Л. Сердюк, О. Соловійов, С. Стеценко, С. Шевчук, Г. Юдківська, І. Яковюк та ін.

Серед робіт цієї групи варто виокремити дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, підготовлену уже згаданим вище В. Завгороднім. Вітчизняний науковець провів наукову розвідку та системно охарактеризував практику Європейського суду з прав людини як правовий феномен регіонального міжнародного рівня та описав впливу його рішень на правничу діяльність в Україні [8].

У результаті вирішення поставлених перед дослідником завдань, автором сформульовано низку положень, які мають важливе методологічне значення для епістемології практики цього суду як інституту Ради Європи. Зокрема, науковцем практика Європейського суду з прав людини інтерпретується як сумативне утворення, внутрішню будову якого складають діяльність Страсбурзького суду, що відображає цей феномен у динаміці, результати такої діяльності (рішення), а також накопичений правовий досвід Суду Ради Європи [8, с. 24].

Не можна залишити поза увагою і дисертаційне дослідження О. Кочура на тему «Європейський суд з прав людини в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод громадян України», у якому серед іншого автором «проведено системний науковий аналіз місця і ролі Європейського суду з прав людини в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод громадян України. Окремо досліджено в роботі проблемні питання застосування практики Європейського суду з прав людини в судовій практиці України як джерела права та механізм виконання Україною рішень Суду. На підставі проведених досліджень сформульовано конкретні пропозиції і рекомендації щодо удосконалення конституційно-правового механізму захисту прав і свобод громадян України» [9, с. 18].

На думку вказаного вітчизняного науковця, фактором належної імплементації практики Європейського суду з прав людини у національне судочинство передбачає, зокрема, усунення виявлених причин порушення нашою державою Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також протоколів до неї, впровадження європейських стандартів людських прав людини [10, с. 288], при цьому «Європейський суд з прав людини є доволі ефективною інституцією в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод громадян України» [11, с. 118].

Не можна оминати увагою і дослідження В. Юрчишина, присвячене практиці Європейського суду з прав людини як джерела права. На думку цього автора, з якою важко не погодитись, практику Європейського суду з прав людини необхідно сприймати як джерело права для національної правової системи та за юридичною силою слід розмістити одразу після міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. А імплементація практики Європейського суду з прав людини в національну правову систему надасть змогу посилити механізм захисту прав міжнародними стандартами та нормативами [12, с. 52].

Застосування практики Європейського суду з прав людини та суду Європейського союзу на прикладі адміністративного судочинства було предметом пізнання А. Монаєнка та К. Смирнової. На думку вказаних авторів, з якою ми повною мірою погоджуємось, «відповідно до ст. 9 Конституції України Конвенція та Протоколи до неї є частиною національного законодавства України як чинний міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Україна, давши згоду на обов'язковість міжнародного договору, зобов'язується діяти таким чином, щоб не позбавити його мети та не зробити його неможливим для виконання. Тому і ратифікована Конвенція і практика ЄСПЛ відповідно до вище наведеного Закону для України є джерелами права і обов'язковими до застосування» [13]. Саме у цьому контексті варто розглядати практику Європейського суду з прав людини.

Водночас, не зважаючи на наявність значної кількості джерел, об'єктом пізнання є практика Європейського суду з прав людини, і до сьогодні питання використання практики цієї судової інституції в національній системі права як джерела адміністративного права залишається малодослідженим.

Таким чином, проведений аналіз наукових розробок практики Європейського суду з прав людини як джерело адміністративного права вітчизняною правничою наукою дозволяє зробити висновок про актуальність обраної тематики, її малодослідженість та негальну необхідність висвітлення.

Висновки. Дата ратифікації Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод стала відправною точкою для України, як суверенної, демократичної та правової держави, на шляху імплементації європейських правозахисних стандартів в національний правопорядок. Ратифікувавши Конвенцію, Українська держава висловила свою принципову згоду на обов'язкову юридичну силу рішень Страсбурзького суду.

Практика Європейського суду з прав людини відіграє неабияку роль в процесі імплементації конвенційних положень в національній правовій системі України, що як юридичний феномен, перед усім, потребує з'ясування його природи, а також аспектів впливу на правничу діяльність.

Існуючі наукові розвідки практика Європейського суду з прав людини як джерела адміністративного права доцільно класифікувати на дві групи:

- наукові роботи, предметом дослідження яких є практика Європейського суду з прав людини;
- наукові роботи, предметом дослідження яких є вплив практики Європейського суду з прав людини на національну систему права, іманентність цій практиці рис форм права тощо.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. Урядовий кур'єр. 2010. № 215.
2. Кучук А.М. Теоретичні основи правового поліцентризму: монограф. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 312 с.
3. СССР и принятие всеобщей декларации прав человека. URL: <http://www.hrights.ru/text/b11/Chapter17.htm>.
4. Завгородній В.А. Особливості змісту рішень Європейського Суду з прав людини. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. 2013. Вип. 4. Том 2. С. 177-179.
5. Завгородній В.А. Правова природа рішень Європейського Суду з прав людини. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2015. № 15. Том 1. С. 19-22.
6. Завгородній В.А. Правові акти Європейського Суду з прав людини: види, юридичні наслідки та значення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2016. Випуск 40. Том 1. С. 7-10.
7. Кононеко В.П. Практика Європейського суду з прав людини як «живе право» та конституційне право на життя. Правова держава. 2019. № 35. С. 89-95.
8. Завгородній В.А. Практика Європейського Суду з прав людини та її вплив на юридичну діяльність в Україні (теоретико-правовий аналіз): дис. ...д-ра юрид.наук: 12.00.01. Дніпро, 2021. 517 с.
9. Кочура, О.О. Європейський суд з прав людини в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод громадян України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 . Харків, 2015. 20 с.
10. Кочура О. О. Практика та рішення Європейського суду з прав людини як джерела права в судовій практиці України. Форум права. 2014. № 1. С. 286-293.
11. Кочура О. О. Окремі аспекти виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Вип. 32. Том 1. С. 116-121.
12. Юрчишин В.Д. Практика Європейського суду з прав людини як джерело права: колізії у національному законодавстві та шляхи їх вирішення. Наукові праці НУ ОЮА. 2012. С.47-55.
13. Монаєнко А., Смирнова К. Застосування практики ЄСПЛ та суду ЄС на прикладі адміністративного судочинства. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/zastosuvannya-praktiki-espl-ta-sudu-es-na-priklad-administrativnogo-sudochinstva.html>